

---

ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

---

УДК 378.147:94]:069.5(477)"19"  
DOI 10.31654/2663-4902-2025-PP-3-197-204

**Бойко О. Д.**

доктор політичних наук, професор кафедри історії України  
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
ol.boiko@ndu.edu.ua  
orcid.org/0000-0002-7079-0998

**Парубець А. С.**

директор Музейного комплексу  
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
museum@ndu.edu.ua  
orcid.org/0009-0002-6016-7737

**Потапенко М. В.**

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України  
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя  
m.potapenko@ndu.edu.ua  
orcid.org/0000-0002-0000-8892

**МУЗЕЙ-ЛАБОРАТОРІЯ «НОМО SOVIETICUS» ЯК ІНСТИТУЦІЯ  
ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ**

*У статті розглядається музей-лабораторія «Homo Sovieticus» як інституція формування соціальної пам'яті в сучасному українському суспільстві. Визначено місце соціальної пам'яті у структурі колективної пам'яті та окреслено її ключові функції: компенсаторну, стабілізуючу та ініціативну. Показано, що музеї поряд із бібліотеками та архівами є важливими інструментами реконструкції та конструювання соціальної пам'яті, однак на відміну від них вони забезпечують не лише збереження й презентацію культурної спадщини, а й створюють простір живого діалогу між поколіннями.*

*Аналізується вплив процесу декомунізації на трансформацію музейної сфери в Україні та формування нових підходів до осмислення радянського минулого. Наголошено, що державні музеї значною мірою реалізують принцип віктимізації, зосереджуючи увагу на репресивних аспектах радянської доби, тоді як локальні ініціативи, зокрема університетські музеї, надають ширші можливості для інтерпретації радянського досвіду через повсякденність. У цьому контексті музей-лабораторія «Homo Sovieticus» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя постає як інноваційна форма музейної роботи.*

*Розкрито процес створення музею, його концептуальні засади та експозиційну структуру. Зокрема, увагу зосереджено на інсталяції «чотирьох кімнат», які відтворюють побут різних соціальних груп у різні хронологічні періоди існування СРСР. Показано, що ключові ідеї експозиційних залів (пам'ять про Голодомор, феномен страху інтелігенції, подвійне життя студентства, споживацький менталітет робітників) спрямовані на критичне осмислення радянського спадку. Підкреслюється інтерактивний характер експозицій, що дозволяє відвідувачам*

*безпосередньо взаємодіяти з експонатами та ставати співучасниками музейного нарративу.*

*Зроблено висновок, що музей-лабораторія «Homo Sovieticus» є ефективним майданчиком для міжпоколіннєвої комунікації та критичного переосмислення радянського минулого, сприяє формуванню соціальної пам'яті й національної ідентичності в умовах сучасних суспільних викликів.*

*Ключові слова:* музей, соціальна пам'ять, радянська доба, історія повсякдення, соціальна історія речей.

**Постановка проблеми і формулювання мети дослідження.** Соціальна пам'ять – інтегральний вид колективної пам'яті. Це надзвичайно складний феномен/фактор/механізм суспільного життя, що забезпечує стабільність та поступальність розвитку людства. Місце та значення соціальної пам'яті у моделі суспільного розвитку визначаються/обумовлені тим, що саме вона практично одночасно виконує три ролі: а) компенсатора (репродукує/реконструює/відтворює минуле); б) стабілізатора (контролює/регламентує/направляє сучасні суспільні процеси); в) ініціатора (моделює/конструює/програмує майбутню траєкторію еволюції суспільства). У цьому контексті показовим і знаковим є той факт, що у старогрецькій міфології богиня пам'яті Мнемозіна була матір'ю всіх муз, їй приписувалося винахід мови та рахунку. Очевидно саме тому, базуючись на імені цієї богині, пам'ять у психології часто називають мнемічною діяльністю.

Специфічними інструментами для реконструкції/конструювання соціальної пам'яті є бібліотеки, архіви та музеї. Бібліотеки дають можливість ознайомитися з різновекторними поглядами на історичний процес у різних джерелах, архіви дозволяють уточнити невідомі/приховані деталі та акценти прийняття політичних рішень, розкладу сил, мотивів дій та ін., а музеї намагаються осмислити, консолідувати та репрезентувати основні тенденції розвитку суспільства у своїх експозиціях. Усі ці дії сприяють процесу формування соціальної пам'яті. Історична спадщина, яка, зберігаючись у соціальній пам'яті, передається від покоління до покоління (за посередництва бібліотек, архівів та музеїв), не лише сприяє формуванню національної ідентичності, а й утверджує почуття самобутності та впевненості у власних силах та наступності перспективного та сталого розвитку.

У цьому контексті особливе місце належить музеям, адже вони концентрують у своїх експозиціях не лише широкий спектр поглядів науковців (як у бібліотеці), містять архівні джерела (як у архіві), а й консолідовано їх об'єднують, додаючи фактор живого спілкування та обміну думками у процесі екскурсій.

Музеї (від грец. μουσείον – храм музи) – складний соціокультурний інститут, соціальною функцією якого є збереження пам'яті, стабілізація/позначення норм і цінностей суспільства, трансляція соціокультурного досвіду. Основними завданнями цієї інституції є збереження історичних джерел для відтворення культури та актуалізація минулого для кращого розуміння тенденцій розвитку та перспектив сьогодення. У цьому контексті в науковому дискурсі музеї розглядають як: 1) засоби збереження пам'яті; 2) комунікатори/посередники; 3) носії пам'яті; 4) місця пам'яті; 5) топоси пам'яті. Вони також можуть виконувати функції інформаційних центрів культурної спадщини, інститутів соціокультурної адаптації, інструментів пізнання культурних цінностей минулих епох та сучасності, а також інтерпретування їх значень з метою суспільного самопізнання і самовизначення [3, с. 489-490].

У процесі своєї діяльності музеї виконують низку функцій: а) освітню; б) наукову; в) культурну; г) виховну; д) розвиваючу. Фахівці виокремлюють певні особливості діяльності музеїв:

- 1) збір, вивчення, зберігання і експонування першоджерел або оригіналів;

2) використання геологічних, ботанічних, палеонтологічних, зоологічних, антропологічних колекцій, пам'яток матеріальної (знаряддя праці, ремісничі вироби тощо) та духовної (твори живопису, скульптури та ін.) культури, а також рукописних та друкованих документів;

3) популяризація першоджерел шляхом показу їх в експозиційних залах, на спеціальних виставках, за допомогою екскурсій, лекцій або інших видів інформування [5, с. 4].

**Стан наукової розробки проблеми.** Проблема музеїв як інституцій пам'яті була предметом досліджень А. Киридон [4], О. Салати [9], В. Хархун [11], Л. Чупрія [12] та ін. Специфіка функціонування музеїв у закладах освіти з врахуванням регіонального аспекту проаналізована у працях Л. Гайди [2], Л. Воронової, Н. Мартем'янової [1], С. Муравської [7] та ін.

**Виклад основного матеріалу.** В Україні важливим фактором, який суттєво вплинув на діяльність музеїв та формування соціальної пам'яті став процес декомунізації (у квітні 2015 р. Верховна Рада України ухвалила одним пакетом відразу чотири закони, що отримали умовну назву "декомунізаційних"), що мав на меті усунення впливу комуністичної ідеології та наслідків тоталітарного минулого в суспільстві та публічному просторі. Декомунізація – це не проста механічна процедура перейменування географічних назв (міст, вулиць тощо) та зміна "плюсів" на "мінуси" чи навпаки в оцінці суспільного розвитку. Цей процес вимагає глибокого переосмислення як суті та змісту історичних подій, так і місця й ролі в них окремих акторів та народних мас.

Згідно висновків В. Хархун музеї відіграли й в умовах декомунізації продовжують відігравати одну із провідних ролей в державній політиці пам'яті про радянську спадщину. На її думку, основою національного нарративу, відображеного в першу чергу в державних музеях різних рівнів, є принцип віктимізації, тобто репрезентація українців як жертв радянського тоталітаризму. Саме через це ключова увага у відповідних музейних експозиціях присвячена Голодомору, Великому терору, Другій світовій війні, Афганській війні, Чорнобилю. Окрім цього дослідниця наголошує, що з другої половини 2000-х років в осмисленні радянського спадку все більшу роль почали відігравати музейні ініціативи локальних громад, в тому числі університетські музеї-кімнати [11]. Власне однією з таких локальних музейних ініціатив є музей-лабораторія «Homo Sovieticus», який офіційно розпочав свою роботу 1 лютого 2018 року як структурний підрозділ Музейного комплексу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя [10].

Відкриттю музею передувала тривала підготовча робота. Фактично вона розпочалася із 2013 року, коли на кафедрі історії України було ухвалене рішення про збирання колекції побутових речей радянської доби в межах архівно-музейної практики студентів II курсу історико-юридичного факультету. Збирання, впорядкування, опис та каталогізація зібраних експонатів розглядалася керівниками практики як форма компенсації обмеженого доступу студентів-практикантів до фондової роботи музеїв, які були базами практик. Із ухваленням пакету декомунізаційних законів на рівні адміністрації факультету, а згодом і університету, було підняте питання про відкриття музею радянського побуту, який мав використовуватися в якості альтернативної бази практики для того, аби студенти змогли отримати досвід створення експозиції. Перший проект такого музею був розроблений доц. Н. Іванцовою у 2015 році, проте не був реалізований.

На початку 2017 року ректор університету доц. О. Самойленко ініціював створення організаційного комітету, який мав розробити концепцію музею. До організаційного комітету увійшли ректор, проф. Г. Самойленко, проф. Є. Луняк, доц. Є. Страшко, доц. Н. Іванцова, доц. О. Забарний, А. Парубець, доц. М. Потапенко. Перед організаційним комітетом стояло завдання розробити концепцію музею, яка б поєднувала з одного боку колекцію побутових речей, а з іншого, – передану проф.

Г. Самойленком колекцію картин київського художника А. Шмикова. Також музей мав й надалі використовуватися як одна із баз архівно-музейної практики, але також залишатися в аудиторному фонді історико-юридичного факультету. В результаті, організаційним комітетом була схвалена пропозиція доц. Ю. Кузьменко та доц. М. Потапенка про покладення в основу організації простору музею принципу інсталяції «чотирьох кімнат», які б відображали побут різних соціальних груп у різні хронологічні періоди існування СРСР.

Процес обговорення проєктів організації простору музею накладався на дискусії про його назву. З-поміж них найбільше обговорювалися дві – «Музей втрачених ілюзій» та «Музей за ґратами». Затвердження й обґрунтування назви «Homo Sovieticus» сприяло завершенню й конкретизації фінального проєкту музейної експозиції. Поняття «homo sovieticus» набуло поширення в науковому та публічному обігу завдяки однойменному соціально-психологічному роману радянського та російського філософа та письменника Олександра Зинов'єва, який був опублікований у 1982 році. Цей термін ним був використаний для іронічного й критичного опису «середньостатистичної» людини, сформованої радянською системою із заідеологізованим мисленням, що базується на алогічних міфах Радянського Союзу. Вживання цього терміну в назві музею мало зробити наголос на тому, що його експозиція буде зосереджена на висвітленні докорінних соціальних трансформацій в Україні за часів радянської влади, які можна описати як невдалий експеримент із створення нової людини – будівничого комунізму. Обговорення наслідків цього невдалого експерименту дозволяє пропрацювати глибинні соціальні та ментальні травми українського суспільства.

Увесь експозиційний простір поділено на три частини. В першому представлено роботи художника-соцреаліста А. Шмикова, які ілюструють виховний і формуючий характер радянського мистецтва. Другий є зоною для тимчасових виставок. За вісім років було організовано три тимчасові виставки: «Антиалкогольна кампанія 1985 року» (2020), «Ніжин на старій світліні» (2021), «Чмобік» (2023). Нарешті, третій і найголовніший простір є інсталяцією чотирьох кімнат, які хронологічно і соціально розведені в такий спосіб, щоб охопити увесь період існування СРСР через приватне життя найбільш важливих груп «трудящих та трудової інтелігенції». Першою інсталяцією є селянська світлиця 20 – 40-х років XX століття, друга – кабінет інтелігента 50 – 60-х років, третя – кімната студентського гуртожитку 70-х років, нарешті четверта – вітальня робітника 80-х років. Таке розташування кімнат в тому числі дозволяє простежити «галопуючу» еволюцію радянського суспільства від аграрного до індустріального [6].

Побудова експозиції у кожній кімнаті підпорядкована певній ключовій ідеї. Так у селянській світлиці ключовою є ідея (не)пам'ятання українським селянством Голодомору 1932 – 1933 року, який став ключовим актом в опануванні комуністичною владою українського суспільства, а особливо ж його далеко не пасивної більшості – селянства. У кабінеті інтелігента ключовою є ідея всепроникного страху – влади, цензури, оточення тощо. Цей суб'єктивний і вкорінений на індивідуальному рівні страх відігравав ключову роль в контролі інтелігенції, яка мала виконувати функції ретранслятора складних комуністичних ідей на людські маси. У кімнаті гуртожитку головною ідеєю є розкриття явища подвійного способу життя та думання, яке формується в умовах надмірного контролю над особистістю (студентом) з боку заідеологізованої влади (комсомолу). Така цілеспрямовано сформована неоднозначність і суперечливість особистості використовувалася радянською владою для створення тотально маніпульованого суспільства, в якому висока і недосяжна мета знімає індивідуальну відповідальність. Насамкінець головною ідеєю, яка розкривається у вітальні робітника, є явище споживацтва («вещізму»), спровокованого і підсиленого системним дефіцитом навіть на речі першої необхідності. Очевидно, що

споживацький менталітет ставив під сумнів високу мораль й ідейність робітників – класу, який і мав бути будівничим комунізму в першу чергу.

Ідеї кожної кімнати розкриваються невеликою кількістю експонатів для уникнення ефекту «вінтажної лавки», що могло б змістити акцент уваги відвідувачів із роздумування на споглядання. У свою чергу до експонатів добиралися найбільш стереотипні й впізнавані речі побуту, які почасти були елементами фетишу (наприклад, телевізор «КВН–49», відеомагнітофон «Електроніка–ВМ12», набір порцелянових рибок, швейна машинка «Подольск» тощо). Експонати не мають музейних етикеток і використані як елементи інсталяції, з якими можуть взаємодіяти відвідувачі – брати до рук, розглядати, перевіряти функціональність тощо. Загалом в музеї максимально пропагуються соціальна історія речей й гасло про те, що речі можуть багато розповісти про взаємодію соціуму і влади в умовах тоталітаризму. Як зазначено на електронній сторінці музею «Цей музей не є рекреаційною віддушиною, також це не ностальгія за епохою. Мета створення – переосмислити речі: вони лишаються як артефакти, за допомогою яких ти здатен працювати з минулим». Такий підхід покликаний максимально заохотити відвідувачів до музейної інтеракції. Також він надає динамічності усій експозиції, яка може швидко оновлюватися й трансформуватися по мірі надходження нових експонатів. Окрім всього це дозволяє зробити взаємодію між екскурсоводом та екскурсантами максимально діалогічною й перетворити останніх на співавторів музейної розповіді. Саме цю динамічність і практичність покликано відобразити уточнення «лабораторія» в назві музею. Отже музей-лабораторія «Homo sovieticus» функціонує як наративний музей, в якому відвідувач завдяки оригінальним експонатам та розповіді екскурсоводів самостійно, без заготованих висновків, сприймає і оцінює інформацію.

Відзначимо, що робота із поповнення фондів музею є безперервною і перетворилася на ефективний спосіб комунікації із відвідувачами. Зазвичай наприкінці екскурсії відвідувачам пропонується передавати до музею речі радянської доби, які подекуди затрималися у їхньому побуті. Ця санітарна функція музею створює умови для розмови між поколіннями й глибшого осмислення радянського спадку на родинному рівні. Багато студентів-практикантів відзначають, що складання паспорту експонату почасти перетворювалося на щирі розмови з батьками чи прабабками.

Також музей став платформою для проведення різних навчальних, наукових та виховних заходів. Наприклад, незабаром після відкриття музею, у квітні 2018 року, було організовано круглий стіл з питань ролі музеїв в реалізації політики декомунізації за участі представників музейних установ Ніжина, Батурина, Глухова та Прилук [8]. У червні 2021 року в рамках показу тимчасової виставки «Ніжин на старій світліні» відбувся мобільний лекторій з історії фотографії для членів фотоклубу при міській станції юних техніків. Неодноразово студенти організовували в музеї літературні та мистецькі перформанси.

Узагальнення досвіду проведених за 8 років функціонування музею екскурсій свідчить, що його тематика й експозиція викликають значний інтерес у всіх вікових групах. Для найменших відвідувачів в екскурсію впроваджуються елементи квесту «як це працює», адже в музеї вони стикаються і взаємодіють із багатьма невідомими речами. Відтак, відбувається збагачення соціальним досвідом, який стає в нагоді при подальшій навчальній активності. Для відвідувачів поважного віку екскурсія музеєм є нагодою для запізненого прощання із Радянським Союзом, адже його розпад для більшості був раптовим і травматичним. Дуже часто відвідувачі вікової групи «70+» підсумовують екскурсію словами на кшталт «Дійсно, немає за чим ностальгувати». Маємо констатувати, що ностальгійний сентимент у відвідувачів старшого віку був звичним явищем до лютого 2022 року. Важливо, що значна частина груп відвідувачів музею є родинами з кількох гілок і поколінь. Відтак, розмова про радянський досвід старших поколінь, яка спроектована на відмінні шкільні й родинні інтерпретації, відбувається у публічному місці, де молодше покоління має змогу позбавитися ролі

пасивного слухача. Більшість груп відвідувачів музею є навчальними колективами освітніх закладів, які відвідують музей під час вивчення певних тем з історії чи літератури.

**Висновки.** Таким чином, музей-лабораторія «Homo Sovieticus» є унікальним соціокультурним простором, що поєднує освітню, наукову, виховну та комунікаційну функції, перетворюючи досвід відвідувачів на процес осмисленого співпереживання та рефлексії над радянським минулим. Його діяльність доводить, що музеї не лише зберігають знання про минуле, а й активно формують соціальну пам'ять, сприяючи подоланню міфів, стереотипів і травм тоталітарного минулого. Досвід функціонування вказаної музейної інституції доводить високу ефективність навчальних музеїв в справі підвищення ефективності освітнього процесу та реалізації компетентнісного підходу. Завдяки інтерактивності, інсталяційній побудові експозицій і принципу діалогу з відвідувачами музей «Homo Sovieticus» виконує роль своєрідної лабораторії пам'яті, де речі стають інструментами й подразниками осмислення явного і підспудного насилля тоталітарної радянської влади над українським суспільством. У цьому полягає його вагомий внесок у справі формування критичного ставлення до радянської спадщини, що особливо важливо в умовах сучасних викликів, пов'язаних із війною росії проти України та відстоюванням української національної ідентичності.

### Література

1. Воронова Л., Мартем'янова Н. Педагогічний аспект діяльності музеїв при закладах освіти на Харківщині на межі XX – XXI ст. *Вісник Харківської державної академії культури: зб. наук. пр. Х., 2014. Вип. 43. С. 15–24.*
2. Гайда Л. Формування нормативно-правової бази діяльності музеїв при навчальних закладах України. *Краєзнавство. 2011. С. 49–54.*
3. Дубровіна Л., Киридон А., Матяш І. Інституції пам'яті: архіви, бібліотеки, музеї та культурно-історичні заповідники. *Енциклопедія історії України: Україна–Українці. Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2019. С. 489–498.*
4. Киридон А. Музеї як інституції пам'яті. *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2015. Вип. 16 (1). С. 193–200.*
5. Касинець О. В. Основи музеєзнавства. Конспект лекцій. Мукачево, 2012. 79 с.
6. Музей “Homo sovieticus”. URL: <http://www.ndu.edu.ua/index.php/ua/muzeinyi-kompleks/muzei-homo-sovieticus> (cites: 09.09.2025).
7. Муравська С. Музейні заклади в системі вищої освіти у незалежній Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». Острог, 2018. Вип. 27. С. 157–161.*
8. «Радянське» у музейному просторі. URL: <http://nz-hlukhiv.com.ua/novini/radyanske-u-muzejnomu-prostori.html> (cites: 07.09.2025).
9. Салата О. Проблеми транснаціоналізації музейного соціокультурного простору як важливої тенденції глобалізаційного процесу. *Національна та історична пам'ять. 2012. Вип. 4. С. 127–136.*
10. Скороход В. Відкриття музею “Homo sovieticus”. URL: <http://www.ndu.edu.ua/index.php/ua/novini-universitetu/item/1496-vidkryttia-muzeiu-homo-sovieticus> (cites: 08.09.2025).
11. Хархун В. Комунізм як музейний експонат: радянська спадщина – об'єкт політики пам'яті в Україні. URL: <https://uamoderna.com/demontazh-pamyati/kharkhun-communism/> (cites: 08.09.2025).
12. Чупрій Л. Музеї як інститути пам'яті: сучасні реалії та перспективи модернізації. *Національна та історична пам'ять. 2012. Вип. 4. С. 137–145.*

### References

1. Chuprii, L. (2012). Muzei yak instytuty pam'iaty: suchasni realii ta perspektyvy modernizatsii (Museums as Institutions of Memory: Current Realities and Modernization Prospects). *Natsionalna ta istorychna pamiat – National and Historical Memory*. 4. 137–145 [in Ukrainian].

2. Dubrovina, L., Kyrydon, A. & Matiash, I. (2019). Instytutysii pamiaty: arkhivy, biblioteky, muzei ta kulturno-istorychni zapovidnyky (Institutions of Memory: Archives, Libraries, Museums, and Cultural-Historical Reserves). *Entsyklopediia istorii Ukrainy: Ukraina–Ukrainians – Encyclopedia of the History of Ukraine: Ukraine–Ukrainians*. 2. 489–498 [in Ukrainian].
3. Haida, L. (2011). Formuvannia normatyvno-pravovoi bazy diialnosti muzeiv pry navchalnykh zakladakh Ukrainy (Formation of the Regulatory and Legal Framework for the Activities of Museums at Educational Institutions of Ukraine). *Kraieznavstvo – Local History*. 49–54 [in Ukrainian].
4. Kharkhun, V. (2017). Komunizm yak muzeinyi eksponat: radianska spadshchyna – ob'ekt polityky pamiaty v Ukraini (Communism as a Museum Exhibit: The Soviet Legacy as an Object of Memory Policy in Ukraine). URL: <https://uamoderna.com/demontazh-pamyati/kharkhun-communism/> (cites: 08.09.2025) [in Ukrainian]
5. Kyrydon, A. (2015). Muzei yak instytutysii pamiaty (Museums as Institutions of Memory). *Ukraina–Yevropa–Svit. Mizhnarodnyi zbiryk naukovykh prats. Seriya: Istorii, mizhnarodni vidnosyny – Ukraine–Europe–World: International Collection of Scholarly Works. Series: History, International Relations*. 16 (1). 193–200 [in Ukrainian].
6. Muravska, S. (2018). Muzeini zaklady v systemi vyshchoi osvity u nezalezhnii Ukraini (Museum Institutions in the System of Higher Education in Independent Ukraine). *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriya «Istorychni nauky» – Scholarly Notes of the National University «Ostroh Academy». Series «Historical Sciences»*. 27. 157–161.
7. Salata, O. (2012). Problems of the Transnationalization of the Museum Socio-Cultural Space as an Important Trend of the Globalization Process (Problemy transnatsionalizatsii muzeinoho sotsiokulturnoho prostoru yak vazhlyvoi tendentsii hlobalizatsiinoho protsesu). *Natsionalna ta istorychna pamiat – National and Historical Memory*. 4. 127–136 [in Ukrainian].
8. Voronova, L., Martemianova, N. (2014). Pedahohichniy aspekt diialnosti muzeiv pry zakladakh osvity na Kharkivshchyni na mezhi XX – XXI st. (The Pedagogical Aspect of Museum Activities at Educational Institutions in the Kharkiv Region at the Turn of the 20th and 21st Centuries). *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury: zbiryk naukovykh prats – Herald of the Kharkiv State Academy of Culture: Collection of Scholarly Works*. 43. 15–24 [in Ukrainian].

---

---

### **Boyko O.**

Doctor of Political Sciences, Professor of the Department  
of Ukrainian History at Nizhyn Gogol State University  
[ol.boiko@ndu.edu.ua](mailto:ol.boiko@ndu.edu.ua)  
[orcid.org/0000-0002-7079-0998](https://orcid.org/0000-0002-7079-0998)

### **Parubets A.**

Director of the Museum Complex of Nizhyn Gogol State University  
[museum@ndu.edu.ua](mailto:museum@ndu.edu.ua)  
[orcid.org/0009-0002-6016-7737](https://orcid.org/0009-0002-6016-7737)

### **Potapenko M.**

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department  
of Ukrainian History at Nizhyn Gogol State University  
[m.potapenko@ndu.edu.ua](mailto:m.potapenko@ndu.edu.ua)  
[orcid.org/0000-0002-0000-8892](https://orcid.org/0000-0002-0000-8892)

## **THE «HOMO SOVIETICUS» MUSEUM-LABORATORY AS AN INSTITUTION FOR SHAPING SOCIAL MEMORY**

*The article examines the "Homo Sovieticus" museum-laboratory as an institution for shaping social memory in contemporary Ukrainian society. It defines the role of social memory within the structure of collective memory and outlines its key functions: compensatory, stabilizing, and initiative-driven. The study demonstrates that museums,*

*alongside libraries and archives, serve as critical tools for reconstructing and constructing social memory. However, unlike these institutions, museums not only preserve and present cultural heritage but also create a space for living dialogue between generations. The article analyzes the impact of decommunization on the transformation of museum practices in Ukraine and the development of new approaches to interpreting the Soviet past. It emphasizes that state museums largely adhere to the principle of victimization, focusing on the repressive aspects of the Soviet era, while local initiatives, particularly university museums, offer broader opportunities for interpreting Soviet experiences through everyday life. In this context, the "Homo Sovieticus" museum-laboratory at Nizhyn Gogol State University emerges as an innovative form of museum work.*

*The process of creating the museum, its conceptual foundations, and its exhibition structure are explored. Particular attention is given to the installation of "four rooms," which recreate the daily life of various social groups across different chronological periods of the USSR's existence. The study shows that the key themes of the exhibition halls (memory of the Holodomor, the phenomenon of fear among the intelligentsia, the dual life of students, and the consumerist mentality of workers) aim to critically reflect on the Soviet legacy. The interactive nature of the exhibitions is highlighted, enabling visitors to engage directly with the exhibits and become co-participants in the museum's narrative.*

*The article concludes that the "Homo Sovieticus" museum-laboratory serves as an effective platform for intergenerational communication and critical reinterpretation of the Soviet past, contributing to the formation of social memory and national identity amid contemporary societal challenges.*

*Key words: museum, social memory, Soviet era, history of everyday life, social history of objects.*